

Temat: Gospodarka w Polsce po 1945 r. i transformacja po 1989 r.

NA PODSTAWIE PODRĘCZNIKA: ROBERT GUCMAN – HISTORIA I SPOŁECZEŃSTWO - GOSPODARKA, WYDWNICTWO WSIP

W wyniku ustaleń konferencji wielkiej trojki Polska utraciła na rzecz ZSRR ziemie wschodnie II Rzeczypospolitej - tereny rolnicze, bez dużych ośrodków przemysłowych (z wyjątkiem m.in. Borysławsko-Drohobyckiego Zagłębia Naftowego) i miejskich (z wyjątkiem Lwowa i Wilna). W zamian za to otrzymała tzw. Ziemie Odzyskane - część Prus Wschodnich, Pomorze z Gdańskiem i Szczecinem, ziemię lubuską, Śląsk Opolski i Dolny Śląsk z Wrocławiem. Przed wojną część tych ziem stanowiła doskonale zagospodarowane rolnicze zaplecze III Rzeszy. Dużymi ośrodkami przemysłowymi były Szczecin i Wrocław, a także Gdańsk (przed wojną wolne miasto). Przemysł tych miast został jednak niemal w całości zniszczony podczas działań wojennych i tuż po nich.

STRATY WOJENNE I ODBUDOWA ZE ZNISZCZEŃ

Wojna przyniosła Polsce olbrzymie straty. Zginęło ok. 6 mln obywateli Rzeczypospolitej, w tym wielu naukowców, lekarzy, inżynierów, prawników i nauczycieli. Ogromne były też straty gospodarcze. Szacuje się, że przepadło ok. 38% majątku narodowego (najwyższy współczynnik spośród wszystkich państw zaangażowanych w wojnę). Najbardziej ucierpiała Warszawa - zburzona w ponad 70%. Zniszczeniu w Polsce uległo tysiące kilometrów torów, dróg, niemal 50% mostów, kilkadziesiąt procent zakładów przemysłowych; stracono niemal cały tabor kolejowy. Do degradacji gospodarczej ziem polskich po 1945 r. przyczyniły się też Armia Czerwona, a następnie władze radzieckie, które tuż po zakończeniu wojny wywoziły z Polski do ZSRR maszyny, wyposażenie fabryk, a nawet tory kolejowe i szyny tramwajowe. Wszystko to sprawiło, że dochód narodowy w 1945 r. osiągnął zaledwie 1/3 stanu sprzed wybuchu wojny.

Nowe władze musiały odbudować gospodarkę, co okazało się bardzo trudnym zadaniem, gdyż w rządzie nie było doświadczonych fachowców. Brakowało inżynierów, którzy byliby w stanie uruchomić zniszczone zakłady przemysłowe, a następnie nimi pokierować. Nie dysponowano materiałami niezbędnymi do uruchomienia produkcji. Nie zabrakło natomiast entuzjazmu Polaków, którzy chcieli jak najszybciej odbudować swój kraj. Dzięki zaangażowaniu mieszkańców szybko wznowiły pracę prywatne zakłady i warsztaty. Organizowała się administracja samorządowa, która uruchamiała szkoły, szpitale i inne instytucje użyteczności publicznej. Nikomu nie przeszkadzały braki podstawowych produktów codziennego użytku.

DEKRET O REFORMIE ROLNEJ I NACJONALIZACJA PRZEMYSŁU

Władze komunistyczne zaczęły przebudowywać gospodarkę polską według wzorów radzieckich. Już 6 września 1944 r. Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego wydał **dekret o reformie rolnej**. Na podstawie jego zapisów **rozparcelowano** wszystkie majątki ziemskie większe niż 50 ha, a na Ziemiach Odzyskanych - przekraczające 100 ha. Uzyskaną ziemię

przekazano małorolnym i bezrolnym chłopom, a w ten sposób chciano pozyskać ich przychylność dla nowej władzy. Jednocześnie władze komunistyczne zachowały wprowadzony przez Niemców system kontyngentów, czyli przymusowych dostaw płodów rolnych, za które władza płaćca rolnikom ceny oficjalne, znacznie niższe od cen rynkowych.

Od 1949 r. rozpoczęto zakładanie, zwłaszcza na Ziemiach Odzyskanych lub w przejętych majątkach ziemskich, **Państwowych Gospodarstw Rolnych** (PGR), w których prowadzono produkcję rolną na masową skalę. Właścicielem ziem PGR było państwo. Od 1950 r. podjęto też próbę utworzenia spółdzielni rolniczych, wzorowanych na radzieckich kołchozach. Miały one powstawać z ziem, które wnosiliby do spółdzielni tworzący ją rolnicy. Wobec silnego oporu społeczeństwa w 1956 r., po dojściu do władzy Władysława Gomułki, odstąpiono od tego pomysłu i wyrażono zgodę na likwidację już powstałych spółdzielni.

W ramach **ustawy o nacjonalizacji przemysłu** państwo przejęło na własność wszystkie zakłady przemysłowe i kopalnie zatrudniające więcej niż 50 robotników na jedną zmianę oraz wszystkie banki, co pozwoliło na odgórną kontrolę operacji finansowych i obrotu walutami obcymi. Państwo przejęło też mienie należące do III Rzeszy, majątek po zamordowanych Żydach oraz po uciekinierach i przesiedleńcach.

W kwietniu 1947 r. władze rozpoczęły tzw. **walkę o handel**. Oficjalnym celem tej akcji było zlikwidowanie **spekulacji**, w rzeczywistości jednak została ona wymierzona w prywatny handel. W 1950 r. władze przeprowadziły też niespodziewaną reformę walutową i denominację złotego. Jej zasady (inny, korzystniejszy przelicznik dla oszczędności bankowych i zarobków, inny zaś dla gotówki znajdującej się w obiegu) wyjątkowo niekorzystne dla osób, które, nie mając zaufania do państwa, trzymały swoje oszczędności w domach. Jednocześnie wprowadzono zakaz posiadania obcych walut i złota.

GOSPODARKA CENTRALNIE PLANOWANA

Gospodarkę organizowano według wzorów radzieckich. Miała ona być **centralnie planowana** i rozwijana według wieloletnich planów. Pierwszy i jedyny, który udało się zrealizować - plan trzyletni - zwany oficjalnie Planem Odbudowy Gospodarczej - ruszył w 1947 r. Zamierzano skupić się na odbudowie i uruchomieniu największych i najmniej zniszczonych zakładów przemysłowych: fabryk, kopalni, hut, stoczni, portów. Chciano też włączyć do krwiobieg gospodarczego Ziemię Odzyskaną, a także poprawić poziom życia obywateli. W czasie realizacji planu trzyletniego pod wpływem ZSRR odrzucono ofertę objęcia Polski planem Marshalla. W 1950 r. rozpoczęto realizację **sześcioletniego planu gospodarczego**, który zakładał szybką industrializację Polski i rozbudowę przemysłu ciężkiego i zbrojeniowego. Udało się go jednak zrealizować tylko w ok. 2/3. Powstały wówczas takie przedsiębiorstwa jak Huta im. Lenina pod Krakowem i Fabryka Samochodów Osobowych (FSO) w Warszawie.

Do realizacji założeń planu trzyletniego przyczynił się, przejęty z ZSRR, system współzawodnictwa pracy. W lipcu 1947 r. górnik **Wincenty Pstrowski**, którego wyniki oscylowały między 250% a 300% normy, rzucił hasło współzawodnictwa pracy. Podchwyciła je komunistyczna propaganda, a Pstrowskiego zaś stawiano za wzór. Najlepsi we współzawodnictwie pracownicy otrzymywali tytuły przodowników pracy. Sam Pstrowski zmarł niecały rok po rozpoczęciu wyścigu pracy. Dużym wyzwaniem dla komunistycznych władz było zagospodarowanie Ziemi Odzyskanych. Oficjalnie Polska przejęła te tereny już w 1945 r., ale w rzeczywistości jeszcze przez wiele lat rządziła na nich Armia Radziecka.

Rosjanie w sposób zorganizowany rozkradali poniemiecki majątek. Również władze komunistyczne traktowały te tereny jak magazyn, np. cegiel z Wrocławia używano do odbudowy Warszawy. Rabowano również na własną rękę; zjawisko to nazywamy **szabrownictwem**. Wkrótce jednak sytuacja na zachodnich terenach Polski zaczęła się poprawiać. Osiedlano tu repatriantów zza Bugu i dawnych żołnierzy 1. i 2. Armii Wojska Polskiego. Uruchamiano fabryki i kopalnie, uporządkowano i przywrócono do życia porty bałtyckie.

GOSPODARKA POLSKI ZA RZĄDOW WŁADYSŁAWA GOMUŁKI

W 1956 r. I sekretarzem PZPR został Władysław Gomułka. Polska odbudowywała się powoli ze zniszczeń wojennych i sytuacja w kraju zaczęła się poprawiać i stabilizować. Społeczeństwo miało coraz większy dostęp do sprzętu gospodarstwa domowego, mebli, odbiorników radiowych, a potem też telewizorów. Dzięki industrializacji i elektryfikacji tworzono nowe miejsca pracy w przemyśle. Budowano coraz więcej (choć nadal zbyt mało) mieszkań, rozbudowywano system przedszkoli i szkół (w latach 60. w ramach programu o nazwie „1000 szkół na tysiąclecie państwa polskiego” zbudowano ponad 1200 szkół podstawowych). Okres ten nazywa się **małą stabilizacją**. Mimo to polska gospodarka, oparta na centralnym planowaniu i ingerencji państwa, była niedoinwestowana i zacofana, a od połowy lat 60. stawała się coraz bardziej niewydolna. W 1970 r. zaistniała konieczność wprowadzenia dużych podwyżek cen żywności. Wywołało to protesty społeczne na Pomorzu, a do ich tłumienia władze skierowały wojsko, które otworzyło ogień do robotników. W wyniku tych wydarzeń Gomułka stracił władzę. Nowym I sekretarzem KC PZPR został **Edward Gierek**.

Sklep mięsny z czasów PRL. <https://pl.pinterest.com/pin/691654455249689873/>

GOSPODARKA EKIPY EDWARDA GIERKA

Podstawowym zadaniem Gierka było uspokojenie nastrojów społecznych, co zamierzano osiągnąć przez wzrost konsumpcji w społeczeństwie i wydatków państwa na świadczenia społeczne. Jednocześnie planowano znaczne zwiększenie inwestycji przemysłowych. Ogłoszony na VI zjeździe PZPR program ekonomiczny na lata 1971-1975 zakładał powstanie wielkich organizacji gospodarczych (WOG) - zespołów przedsiębiorstw obdarzonych pewną autonomią działania, mających w założeniu stać się kołami zamachowymi gospodarki.

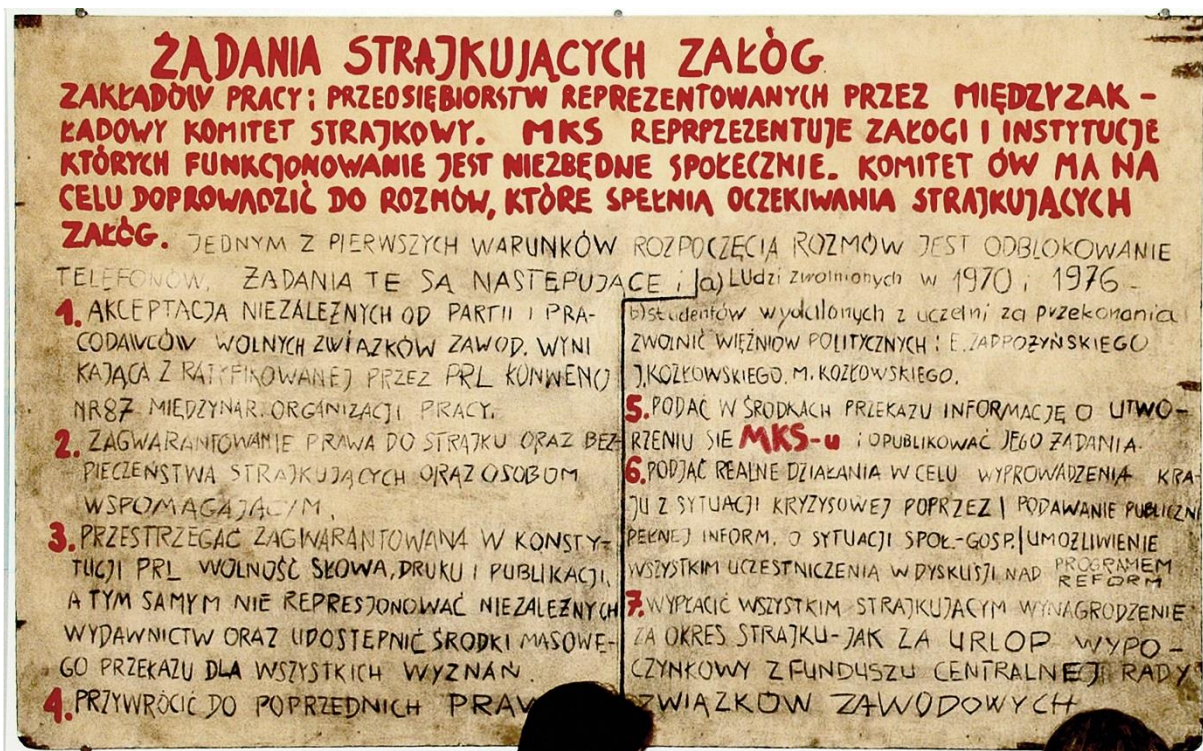
Początkowo wszystkie te działania doprowadziły do polepszenia nastrojów społecznych, a także przyniosły rzeczywistą poprawę poziomu życia Polaków. Wynagrodzenia rosły o wiele szybciej niż za czasów Gomułki, przedłużono urlopy macierzyńskie, wprowadzono wybrane wolne soboty (od 1972 r. dwie w roku, potem stopniowo do dwunastu w roku) oraz system rent i emerytur dla rolników. Skrócił się czas oczekiwania na przydział mieszkania, pojawiło się więcej dóbr konsumpcyjnych, takich jak pralki, magnetofony, meble, telewizory i samochody. W Polsce zaczęto produkować dzinsy i gumę do żucia. W sklepach pojawiły się „wyklęte” w czasach stalinowskich coca-cola i papierosy marki Marlboro.

Bardzo szybko rosła też liczba inwestycji. Powstały wówczas m.in. Huta Katowice, Rafineria Nafty i Port Północny w Gdańsku oraz trasa szybkiego ruchu Warszawa-Katowice. Większość z nich finansowano z zaciąganych za granicą **kredytów**. Za pożyczone pieniądze kupowano także większość licencji. Założenie, że zostaną one spłacone dzięki eksportowi wytworzonych za ich pomocą produktów, okazało się błędne - polskie produkty były niekonkurencyjne na rynkach światowych, a nowa struktura gospodarki okazała się nieefektywna i sprzyjała marnotrawstwu. W połowie lat 70., kiedy zaczęto spłacać kredyty, sytuacja gospodarcza Polski zaczęła się pogarszać. W 1976 r. rząd ogłosił podwyżki cen żywności. Wywołało to gwałtowne protesty społeczne, głównie w Radomiu, Ursusie i Płocku. Manifestacje zostały stłumione, ale rząd wycofał się z podwyżek.

Kolejne lata przyniosły dalsze pogorszenie sytuacji gospodarczej. Kiedy latem 1980 r. władza wprowadziła znaczne podwyżki cen mięsa, w wielu miastach wybuchły strajki. Pierwszą ich falę w lipcu 1980 r. (m.in. w Lublinie i Świdniku) udało się ugasić obietnicami podwyżek płac. W połowie sierpnia doszło jednak do kolejnych strajków (m.in. w Gdańsku, Szczecinie, Jastrzębiu Zdroju, Dąbrowie Górniczej). Na czele koordynującego działania strajkujących Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego stanął **Lech Wałęsa**. Władze musiały zawrzeć porozumienia ze strajkującymi i zgodzić się na akceptację niezależnych związków zawodowych. Edward Gierek zapłacił za to utratą stanowiska I sekretarza KC PZPR.

W dniu 17 września 1980 r. powołano do życia **Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”**, który liczył 10 mln członków i stał się potężnym, niezależnym od władz zorganizowanym ruchem masowym. Pogłębiał się jednak kryzys gospodarczy, spłata zadłużenia zagranicznego była coraz trudniejsza, kwitł czarny rynek, a podejmowane przez władze próby reform nie przynosiły rezultatów.

<https://tysol.pl/a10765--Pelny-tekst-21-postulatow-Porozumienia-Sierpniowe-Zwyciestwo-1980>

Swoboda życia społecznego nie trwała długo. Dnia 13 grudnia 1981 r. władze zdelegalizowały NSZZ „Solidarność” i wprowadziły w Polsce stan wojenny, na co państwa zachodnie, przede wszystkim USA, zareagowały zamrożeniem kredytów i sankcjami gospodarczymi, m.in. wstrzymaniem dostaw żywności. Gospodarka pogrążyła się w stagnacji na następne kilka lat, czego wyrazem stała się **reglamentacja** żywności i przedmiotów codziennego użytku. Od lutego 1981 r. mięso, słodycze, alkohol, a nawet buty czy środki czystości kupowało się wyłącznie „na kartki”. Wzrastało co prawda wynagrodzenie, ale za zarobione pieniądze nie można było nic kupić, gdyż brakowało towarów. Społeczeństwo starało się lokować oszczędności w dolarach, nabywanych na czarnym rynku.

W 1988 r. zaczęły się rozmowy władz z opozycjonistami (z Lechem Wałęsą na czele), wspieranymi przez Kościół i grupy opozycyjnej inteligencji. W ich efekcie powtórnie zalegalizowano NSZZ „Solidarność” i zapowiedziano częściowo wolne wybory do sejmu i senatu. Zwycięstwo opozycji w wyborach 6 czerwca 1989 r. doprowadziło do powołania pierwszego niekomunistycznego rządu od 1945 r. Jego premierem został działacz opozycyjny Tadeusz Mazowiecki.

PRZEMIANY GOSPODARCZE PO 1989 R.

Rząd Mazowieckiego musiał stawić czoło katastrofalnej sytuacji gospodarczej kraju. Zespół ekspertów, na którego czele stał wicepremier i minister finansów **Leszek Balcerowicz**, opracował plan ustabilizowania finansów publicznych, ograniczenia hiperinflacji, w którą przerodziła się inflacja z końca lat 80., a także przekształcenia socjalistycznej gospodarki opartej na przemyśle ciężkim w **gospodarkę wolnorynkową**. W grudniu 1989 r. uchwalono ustawy przebudowujące polski ustrój gospodarczy. Zahamowano spadek wartości pieniądza,

wprowadzono też mechanizmy rynkowe i wewnętrzną wymienialność złotówki, co sprawiło, że znikły niedobory towarów i kolejki. Społeczeństwo stało się bardzo aktywne gospodarczo. Powstawały tysiące firm, kwitł handel chodnikowy, prywatyzowano państwowe zakłady pracy, ściągano coraz więcej inwestorów zagranicznych.

Leszek Balcerowicz: <https://www.forbes.pl/wiadomosci/25-lat-planu-balcerowicza/0n4vwcp>

W kwietniu 1991 r. odbyła się pierwsza sesja Giełdy Papierów Wartościowych (GPW) w Warszawie. Dziś notuje się na niej akcje ponad 440 spółek o kapitalizacji przeszło 800 miliardów złotych. Dzięki negocjacom z wierzycielami zagranicznymi skupionymi w Klubie Paryskim (państwa będące wierzycielami Polski) oraz Klubie Londyńskim (prywatni wierzyciele - głównie banki i instytucje finansowe) udało się uzyskać umorzenie połowy z 32 mld dolarów długu wobec państw Klubu Paryskiego i zredukować długi wobec członków Klubu Londyńskiego.

Kolejnym krokiem na drodze do normalizacji polskiej gospodarki była przeprowadzona w 1995 r. denominacja złotówki (nowy polski 1 złoty wart był 10 tys. starych złotych). Przeprowadzono ją uczciwie, bez konfiskowania właścicielom części ich pieniędzy.

Wprowadzenie reform gospodarczych nie obyło się jednak bez kosztów społecznych. Na początku lat 90. XX w. płace realne spadły o ok. 10% i pojawiła się **recesja**. Produkcja przemysłowa malała, kurczyła się produkcja rolna. Wiele grup społecznych straciło uzyskane przed 1989 r. branżowe przywileje socjalne, takie jak darmowe leki, deputat węglowy czy służbowe mieszkania. Głównym problemem było jednak nieznane w PRL zjawisko **bezrobocia**. W latach 1990-1992 zatrudnienie spadło o ok. 10%.

W niektórych rejonach, głównie tam, gdzie likwidowano PGR-y lub przedsiębiorstwa zatrudniające większość mieszkańców, pojawiło się bardzo niebezpieczne **bezrobocie strukturalne** (trwała utrata pracy bez szans znalezienie nowej). Innym następstwem reform było pojawienie się dość masowej emigracji zarobkowej (ok. 2 mln do 2013 r.) do wysoko rozwiniętych krajów Europy Zachodniej i do USA.

Dziś trwa dyskusja, czy reform gospodarczych nie przeprowadzono zbyt radykalnie. Ich przeciwnicy uważają, że wykluczyły one z życia gospodarczego znaczną część społeczeństwa, a ich beneficjentami stały się nieliczne grupy ludzi.

PRZYSTĄPIENIE POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

Po wprowadzeniu w Polsce gospodarki wolnorynkowej nasz kraj zgłosił chęć przystąpienia do utworzonej w 1993 r. Unii Europejskiej. Polacy uważali, że zasłużyli na szybką integrację, ponieważ to dzięki ich walce upadł w Europie system komunistyczny. Wiele państw unijnych popierało nasze aspiracje. Dostrzegano, że Polska jest krajem o bardzo chłonnym rynku oraz taniej, ale dobrze wyszkolonej sile roboczej. Państwa starej Unii bały się jednak, że gospodarcze i społeczne koszty integracji z dawnymi krajami socjalistycznymi będą wyższe niż zyski. Uważano, że Polska i inne państwa postkomunistyczne nie poradzą sobie z dostosowaniem gospodarek do poziomu państw Unii. Obawy były również po stronie polskiej - Polacy bali się utraty tożsamości narodowej i suwerenności państwowej oraz tego, że po przystąpieniu do Unii Europejskiej całą gospodarkę opanuje kapitał zagraniczny.

W 1994 r. Polska złożyła wniosek akcesyjny i przez następne kilka lat dostosowywała swój system prawny i gospodarczy do europejskiego, co było niezbędnym warunkiem rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych.

Rozpoczęły się one w marcu 1998 r., a składały z pięciu etapów. W pierwszym sprawdzano, czy polskie ustawodawstwo jest zgodne z unijnym, w drugim sformułowano stanowiska Polski i Unii Europejskiej, a w następnym toczono negocjacje. Na czwarty etap składało się ustalenie treści traktatu akcesyjnego, zaś w piątym nastąpiło ratyfikowanie traktatu przez nasz kraj i państwa unijne. Ze strony polskiej negocjacje koordynował utworzony w październiku 1996 r. **Urząd Komitetu Integracji Europejskiej (UKIE)**. Negocjacje trwały 4 lata i zakończyły się na szczycie w Kopenhadze 13 grudnia 2002 r. Ustalono wówczas datę przystąpienia Polski (oraz innych państw, które zakończyły pomyślnie negocjacje) do Unii Europejskiej na **1 maja 2004 r.** W dniach 7-8 czerwca 2003 r. odbyło się ogólnopolskie referendum, w którym obywatele naszego kraju mieli zdecydować, czy zgadzają się na ten krok. Referendum skończyło się sukcesem zwolenników przystąpienia i 1 maja 2004 r. Polska stała się członkiem Unii Europejskiej.

1. Po lekcji zapoznaj się z grą edukacyjną polecaną przez MEN: „Poznaj życie codzienne w PRL-u”
<https://niepodlegla.men.gov.pl/mission14/>
2. Po lekcji zapoznaj się z grą edukacyjną polecaną przez MEN „Wehikuł Czasu”
<https://niepodlegla.men.gov.pl/mission15/>
3. Zapoznaj się/ przypomnij sobie znaczenia pojęć: parcelacja, nacjonalizacja, spekulacja, szabrownictwo, reglamentacja, recesja.
4. Z tematem lekcji związany jest film Andrzeja Wajdy: „Człowiek z marmuru”.